

Între vestigiile trecutului și întrebările prezentului: cercetarea ca explorare a istoriei umane

*Un dialog despre arheologie, evoluția umană și rolul cercetării în reconstruirea unor lumi
dispărute de zeci de mii de ani*

Interviu cu prof. univ. dr. Mircea ANGHELINU

Profesorul universitar dr. Mircea Anghelinu este una dintre personalitățile reprezentative ale cercetării arheologice din România, desfășurându-și activitatea în cadrul Universității „Valahia” din Târgoviște. Specializat în arheologia preistorică și în studiul comunităților paleolitice, activitatea sa științifică îmbină cercetarea de teren cu reflecția teoretică asupra modului în care trecutul poate fi interpretat și înțeles.

De-a lungul carierei, profesorul Anghelinu a participat la numeroase proiecte naționale și internaționale dedicate studiului primelor comunități umane moderne din spațiul carpato-danubian. Cercetările sale asupra siturilor paleolitice din România au contribuit la o mai bună înțelegere a proceselor de migrație, adaptare și dezvoltare culturală ale populațiilor preistorice.

În paralel, a dezvoltat contribuții importante în domeniul arheologiei teoretice și al istoriei ideilor arheologice, analizând modul în care conceptele, modelele și perspectivele interpretative influențează reconstrucția trecutului. Această dublă perspectivă – cercetător de teren și teoretician al disciplinei – oferă o imagine complexă asupra cercetării arheologice contemporane.

Pentru studenți și tinerii cercetători, parcursul său profesional demonstrează că arheologia nu înseamnă doar descoperirea unor obiecte vechi, ci reprezintă o încercare continuă de a înțelege comportamentul uman, adaptarea la mediu și evoluția societăților de-a lungul mileniilor. Într-o epocă dominată de tehnologie și inteligență artificială, cercetările sale reamintesc importanța întrebărilor fundamentale despre originea și evoluția umanității.

Conversația

1. Cum a început pasiunea dumneavoastră pentru arheologie și ce v-a determinat să transformați această pasiune într-o carieră de cercetare?

Răspuns: Am ajuns la arheologie târziu, pe filiera interesului meu mai general și mai vechi pentru istorie, care m-a atras dintotdeauna – poate pentru că îmi plac poveștile, iar istoria, cu eroii și ticăloșii ei, „mama tuturor poveștilor”... În orice caz, îmi amintesc că eram, încă din copilărie, fascinat de romanele istorice și de filmele istorice, chiar dacă ambele erau, firesc, romanțate și, cel puțin în cazul celor românești, învăluite într-un naționalism grosolan. Ca toți copiii crescuți în deceniile comuniste, nu știam asta pe atunci, aveam să o descopăr mai târziu. În orice caz, istoria a rămas disciplina mea favorită în școală. Cu arheologia, ca disciplină, am luat contact abia în facultate și m-a atras tocmai pentru că mi se părea incredibil de provocatoare. Încă mai cred asta.

2. Mulți oameni asociază arheologia cu descoperirea unor artefacte spectaculoase. Cum ați explica unui student ce înseamnă cu adevărat cercetarea arheologică?

Răspuns: E o percepție foarte răspândită, promovată și de media, care încearcă, cumva firesc, să întoarcă privirea publicului către arheologie folosind artefacte spectaculoase, sau contexte foarte bine conservate (Pompeii, mormântul lui Tuthankamon etc.). Arheologia, în practica ei curentă, este foarte departe de această imagine, care corespunde mai degrabă vânătorii de comori. Aș descrie arheologia ca pe o disciplină sobră și meticuloasă. *Arheologia nu caută artefacte, ci informații*; arheologii sunt, ca și istoricii, sociologii sau antropologii, interesați de oameni, de viața și de ideile lor, nu de obiecte ca atare. Artefactele (armele, vasele, bijuteriile), dar și casele, mormintele, vetrele de foc sau palatele nu reprezintă decât căi de acces către oamenii din trecut. Iar aceștia sunt interesați în sine, pentru că au fost și, în același timp, nu au fost ca noi. Spre deosebire de documentele istoricilor, sursele arheologiei sunt încă și mai fragmentare și, de regulă, de-a dreptul mute. Tocmai această muțenie a surselor face arheologia o disciplină provocatoare. A face aceste resturi să ne spună o poveste verosimilă, argumentată – în aceasta constă frumusețea, dar și dificultatea meseriei de arheolog.

3. O parte importantă a activității dumneavoastră este dedicată studiului comunităților paleolitice. Ce v-au învățat aceste cercetări despre capacitatea oamenilor de a se adapta la schimbările de mediu și la provocările existențiale?

Răspuns Enorm. Paleoliticul este epoca în care s-au forjat anatomia, psihologia, deprinderile noastre sociale fundamentale. Este epoca în care oamenii au inventat arta și tehnologia. Practic, toate trăsăturile esențiale pe care le atribuim umanității de azi își au originea în vremurile acelea îndepărtate. Modul în care grupuri mici de oameni, mergând la pas, cu o tehnologie incredibil de simplă, au reușit să facă față provocărilor epocii (oscilații brutale de climat, izolare geografică, explorarea unor continente necunoscute etc.), nu încetează să mă impresioneze. Din această perspectivă, multe din provocările (și preocupările) lumii contemporane par ridicole. În privința capacității noastre de a ne adapta, paleoliticul poate să hrănească un oarecare optimism, căci el arată mai bine decât orice altă perioadă capacitatea unică a oamenilor de a se adapta, prin cultură și tehnologie, unei naturi în schimbare, chiar dacă costurile au fost deseori teribile. Pe de altă parte, amenințările de azi nu mai sunt „externe” lumii oamenilor, ci vin mai mult decât niciodată, din chiar interiorul acestei lumi. *Tehnologia ne permite astăzi să ne organizăm propria extincție.* Din această perspectivă, paleoliticul nu ne mai poate ajuta cu lecții sau exemple, căci ei au supraviețuit...

4. Ați contribuit la cercetarea unor situri importante pentru înțelegerea Aurignacianului, Gravettianului și Epigravettianului din România. Care sunt descoperirile care v-au oferit cele mai mari satisfacții profesionale?

Răspuns: Într-adevăr, am avut și am încă privilegiul de a cerceta situri arheologice interesante, datate în Paleoliticul superior (aproximativ între 45.000 și 12.000 de ani). Fiecare așezare mi-a oferit propria „comoară”: informații despre oamenii care le-au lăsat în urmă. Unele situri au păstrat contexte excelent conservate, altele au fost afectate dramatic în zecile de milenii care au trecut. Din prima categorie face parte situl de la Bistricioara-Lutărie III (comuna Ceahlău), care păstrează numeroase locuri care s-au succedat, în același loc, aproximativ între 28.000 și 12.000 de ani!

Profesional, cea mai mare satisfacție mi-a adus-o posibilitatea de a fixa în timp, prin datări absolute, toate aceste locuri și de a aplica o metodologie de săpătură și documentare de maximă acuratețe. Dincolo de descoperirile factuale, cum ar fi zecile de mii de artefacte recuperate prin săpătura arheologică, stabilirea unui standard înalt de cercetare de teren reprezintă, pentru mine, cel mai important succes profesional. Știu că sună destul de puțin spectaculos, dar fără aceste eforturi metodologice, Paleoliticul superior din România, de altfel fabulos, risca să rămână, ca și în deceniile anterioare, în afara hărții paleoliticului european. Or, pentru niște comunități nomade care se deplasau sute de kilometri anual, o asemenea izolare însemna, pur și simplu, că nu le puteam spune povestea. Acum putem.

5. Pe lângă cercetarea de teren, ați abordat și teme de arheologie teoretică. De ce este important să reflectăm nu doar asupra datelor, ci și asupra modului în care interpretăm trecutul?

Răspuns: Ca să fiu sincer, preocuparea pentru teorie a început cu frustrarea în fața unor artefacte mute și a unor contexte arheologice ermetice. Pe măsură ce analizez ce și ce nu puteam ști – și de ce – am realizat măsura copleșitoare în care întrebările pe care ni le putem despre trecut depind de circumstanțele schimbătoare ale prezentului. Într-o țară ca România, cu o istorie complicată politic și ideologic, această permanentă reinterogare și reinterpretare a trecutului este cu atât mai importantă. Așa că am încercat să văd cum circumstanțele sociale, politice și ideologice au afectat (și afectează încă) cercetarea preistoriei. Nu vreau să se înțeleagă, desigur, că România este unică în această privință: uzul și, mai ales, abuzul de trecut reprezintă o practică universală, iar arheologia românească nu a făcut decât să copieze tendințe și orientări cristalizate pe alte meridiane. Sunt însă convins că reflecția asupra acestor aspecte de ordin epistemologic este fundamentală: ea ne permite să separăm afirmațiile ce pot fi apărute științific de mitologie, speculație și scenarii susținute pur ideologic.

6. În ultimii ani, tehnologiile digitale au schimbat profund cercetarea științifică. Cum au influențat acestea activitatea arheologilor și ce oportunități deschid pentru generațiile viitoare?

Răspuns: Este foarte adevărat. Arheologia apelează la tehnologii informatice de multe decenii, dar în anii din urmă lucrurile au evoluat foarte rapid, cel puțin în ceea ce privește capacitatea de a analiza seturi uriașe de date (Big Data). Aceasta permite comparații diacronice și regionale la o scară la care arheologii de acum trei decenii nici măcar nu puteau visa. Și în practica de teren, utilizarea tehnologiilor digitale pentru documentarea contextelor a devenit o normă. Mă aștept ca progresele AI să afecteze profund modul de sinteză a datelor, dar și analiza tiparelor cuprinse în aceste date și să ajute la clarificarea multor aspecte care azi scapă interpretărilor arheologilor. Mă aștept ca, în decurs de un deceniu, aceste instrumente de analiză să devină la fel de răspândite ca și stațiile totale în teren, deci noua generație de arheologi va lucra în condiții foarte diferite de cele cu care s-a obișnuit generația mea.

7. Cercetarea arheologică este prin natura sa interdisciplinară, implicând colaborări cu geologi, antropologi, biologi sau specialiști în datare. Cum vedeți rolul colaborării între discipline în cercetarea contemporană?

Răspuns: În arheologie și nu numai, „interdisciplinaritatea” a devenit o adevărată obsesie. Realitatea este că arheologia, în special cea preistorică, s-a născut ca demers hibrid, interdisciplinar, preluând perspective și metode ale științelor naturii încă de la debut. Prin urmare, utilizarea rezultatelor geologiei, biologiei, chimiei sau fizicii este, pentru preistoricieni cel puțin, cumva subînțeleasă. În ultimele decenii, statistica (și bazele ei matematice și informatice) a devenit, de asemenea, foarte populară. În orice caz, pe măsură ce specializările s-au adâncit, integrarea a devenit mai problematică. Se întâmplă des ca interpretările geneticienilor, de exemplu, să nu corespundă cu cele oferite de arheologi pentru același set de transformări culturale observate. În acest sens, colaborarea este salutară, însă înțelegerea limitelor și posibilităților fiecărei perspective și metodologii științifice rămâne esențială.

8. Care au fost cele mai dificile provocări întâlnite în activitatea dumneavoastră de cercetare și ce lecții ați învățat din acestea?

Răspuns: Găsirea unei finanțări corespunzătoare, de departe. Cercetarea arheologică actuală este lentă, meticuloasă și costisitoare financiar și presupune o continuitate a finanțării pe care instituțiile românești rareori și-o pot permite. Lecția este evidentă: aplicarea consecventă pentru obținerea finanțării la competițiile de granturi din țară și străinătate. Extinderea rețelei de colaboratori din străinătate reprezintă o altă condiție, complementară celei de mai sus.

9. Dacă ați începe astăzi un nou doctorat, ce întrebare despre evoluția umană sau despre preistoria Europei ați considera cea mai fascinantă?

Răspuns: Mă preocupă teribil începuturile gândirii omenești, dar și nașterea inegalității sociale. Cred că aș alege una dintre aceste teme.

10. Ce sfaturi ați oferi unui student care își dorește să urmeze o carieră în cercetare în domeniul istoriei, arheologiei sau patrimoniului cultural?

Răspuns: Aș sfătui orice student să profite de șansele extraordinare de documentare ale erei digitale. L-aș sfătui totodată să-și dezvolte un spirit critic foarte ascuțit, tocmai din cauza volumului enorm de date pe care le are atât de ușor la dispoziție. Răbdarea este, desigur, o altă virtute fără de care nu se poate imagina o meserie dedicată trecutului. Deloc în ultimul rând, ar trebui să-și educe empatia. A atinge pentru prima dată un vas sau o lamă de silex abandonată cu multe milenii în urmă de un alt om este un tip aparte de emoție. Dacă măcar își poate imagina această emoție, este, cred eu, potrivit pentru arheologie și pentru orice altă știință a trecutului.

11. După ani dedicați studiului trecutului, care considerați că este cea mai importantă lecție pe care istoria și arheologia o pot oferi societății contemporane?

Răspuns: Modestia. *Sute de milenii populate cu înaintași geniali sau stupizi, în majoritatea lor complet anonimi, sunt întotdeauna o invitație la modestie.*

Mesaj pentru tinerii cercetători

Din răspunsurile profesorului Mircea Angheliniu reies câteva idei esențiale pentru cei aflați la început de drum: cultivarea spiritului critic, răbdarea necesară cercetării, deschiderea

către colaborări interdisciplinare și capacitatea de a privi trecutul cu modestie și responsabilitate. Cercetarea începe adesea cu întrebări simple, dar progresează prin perseverență, rigoare și curiozitate intelectuală. În același timp, experiența sa demonstrează că marile descoperiri nu sunt întotdeauna spectaculoase prin ele însele, ci prin capacitatea de a transforma urmele fragile ale trecutului în cunoaștere relevantă pentru prezent și viitor.

Mulțumiri

Mulțumim profesorului Mircea Anghelinu pentru timpul acordat acestui interviu și pentru generozitatea cu care a împărtășit experiențe, idei și reflecții acumulate de-a lungul unei cariere dedicate cercetării. Perspectivele sale asupra arheologiei, cunoașterii și responsabilității cercetătorului reprezintă un reper valoros pentru tinerii aflați la început de drum și o invitație la curiozitate, spirit critic și excelență academică.

Interviul face parte din obiectivele proiectului - *Centru de Networking și Dezvoltare a Carierei de Cercetare în Regiunea Sud-Muntenia* (CNDCSM), cod 5/16.11.2022, apel nr. PNRR-III-C9-2022-I10 – ERA TALENT PLATFORM, <https://cndsm.eu/index.php/ro/>